

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Զ. Քրիստոնեաներու օրինապահութիւնը

Նախկին քրիստոնէական ընկերութիւնը պէտք է ներկայացուի ո՛չ իբր օշխարհներու հօտ մը, ո՛չ ալ իբր յեղափոխական կուսակցութիւն մը, այլ իբր քարձրացած ու մոլեռանդութենէ շատ տարբեր եռանդով մը յափշտակուած մարդկային ընկերութիւն մը, որուն չեն յարմարիր այս շատ սեղմ դատումները:

Աշխարհի քաղաքական վիճակը բարդաւած էր ըստ երեոյթին: Հոռոմ՝ յաղթական ու աշխարհակալ՝ այնքան հեռուն տարածած ու այնքան ուժգին ծանրացուցած էր իր իշխանութիւնը, որ իր հպատակները այն համոզման յանգած էին թէ հռոմէական օրէնքը օգտակար ու բարեբար է ապահովարար, և թէ ան նախընտրելի է արեւելեան բռնապետութիւնէն և յունական անիշխանութիւնէն: Ժամանակի մը համար հռոմէական կազմակերպութիւնը ապահովութեան հաւաստիքն ու երջանկութեան պատրանքը տուաւ: Օգոստոսի օրով Աղիկարնասի մէկ արձանագրութիւնը աշխարհի երջանկութիւնը կը հռչակէր. «Յամաքն ու ծովը կը ցնծան խաղաղութեան պատճառաւ. ծաղկուն են քաղաքները կարգ ու կանոնով և հարստութեամբ. ամէն տեսակ բարիքներ առատութեամբ տրուած են մեզի»: Եւ մարդիկ՝ չըջահայեցութեամբ չըրին իրենց յարգանքի արտայայտութիւնը. անոնք աստուածացուն Հոռոմ ու Օգոստոսը: Ուստի տեղական ու ազգային պաշտամունքները և բազմատեսակ աստուածութիւնները համետ դրանունեցան շատ՝ և համակերպութեամբ ընդունեցան իրենց իսկ անկումը: Հոռոմ իր մէջ կեդրոնացուց իշխանութիւնն ու պաշտելութիւնը. տիեզերական քաղաքը դարձաւ ան — ժողովուրդներուն հայրենիքը, աշխարհի կեդրոնը: Սակայն շուտով նըշմարտեցաւ թէ իշխանութեան իւրաքանչիւր փոփոխումին ատեն վիթխարի մոլորութիւն մը մէջտեղ կ'իյլէր և կը սպառնար զլուրել աշխարհը զէպի անդունդներ: Բարի կայսրերուն օրով հաւաստարկչութիւն կը գտնէր աշխարհը. բայց յետոյ ա-

մէն բան կը վտանգուէր յանկարծ երեւումովը հրէշի մը, ինչպէս էին Կալիգուլոս, Ներոն, Դոմիտրիանոս, Կոմոդոս, Կարակալլա, Հերիուլէս:

Հին Հռոմայեցիները լոկ հանդիսատես կ'ըլլային՝ զոգալով և մեկուսի դիրք մը բռնած: Եթէ կը կանխատեսէին վերջին աղէտը՝ անոնք բնաւ չէին խօսեր այդ մասին, ու իրենք իրենց կ'ըսէին թէ՝ անձնասպանութիւնը միայն պիտի կրնար ազատել զիրենք անձկութենէ:

Վկաներն ըլլալով նոյն իրադարձութեանց՝ հլու ընթացք մը որդեգրեցին քրիստոնեաները: Պօղոս իր առ Հռոմայեցի թուղթին մէջ խօսելով՝ ուժգին կերպով կ'արտայայտէ իր օրինապահութիւնը. «Ամենայն անձն որ ընդ իշխանութեամբ իցէ՝ ի հնազանդութեան կացցէ. քանզի ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ. և որ ենն՝ յԱստուծոյ կարգեալ են: Այսուհետեւ որ հակառակ կայ իշխանութեանն՝ Աստուծոյ հրամանին հակառակ կայ, և որք հակառակն կան՝ անձանց՝ դատաստանս ընդունին»: Առ Տիմոթէոս թուղթին մէջ կը գրէ. «Եւ արդ աղաչեմ նախ քան զամենայն առնել աղօթս, խնդրուածս, պաղտանս, գոհութիւնս վասն ամենայն մարդկան, մանաւանդ վասն թագաւորաց և ամենայն իշխանաց, զի խաղաղութեամբ և հանդարտութեամբ վարեսցուք զկեանս մեր ամենայն աստուածապաշտութեամբ և սրբութեամբ»: Ս. Պետրոս 64 թուականի աղէտին ազդեցութեան տակ գրելով՝ հնազանդութիւն և հաւատարմութիւն կը յանձնարարէ. «հնազանդ լերուք ամենայն մարդկեղէն ստեղծուածոյ վասն Տեառն, եթէ թագաւորի՝ իբրեւ առաւելումեք, եթէ գատաւորաց՝ իբրեւ ի նմանէ սոսաքելոց, ի վրէժնեղութիւն չարագործացն և ի գովութիւն բարեգործացն: Զի այսպէս են կամք Աստուծոյ, բարեգործացն պապանձեցուցանել զանդգամ մարդոց զանգիտութիւն: . . . Զամենեսեան պատուեցէք, զկայսրաբարութիւն սիրեցէք, յԱստուծոյ երկերուք. զթագաւորն պատուեցէք:» Քանի մը տարիներ աւելի ետք, Ս. Կղեմէս Հռոմայեցի Կորնթոսի եկեղեցոյ զործածութեան համար պիտի լամբարէր պերճախօս աղօթք մը, իշխաններու և ամէն անոնց համար՝ որ կը կառավարեն եր-

կիրը՝ և հնազանդութեան ու հաւատարմութեան այս անդրդուկի յայտարարութիւնը պիտի երևի ջատագովական գրականութեան բոլոր էջերուն վրայ: Արիւտիդէս և Սուրբ Յուստիանոս կը յիշեցնեն կայսրերուն թէ անոնք քրիստոնեաներէն աւելի հաւատարիմ հպատակներ չունին: Տէրաւղիւանոս չ'ընդունիր թէ իրենց մէջ գտնուած ըլլայ երբեք դաւաճան մը, ապստամբ մը, մարդասպան մը:

Սակայն գրգռուած պոռոչութենէ՛ր միայն կը պատասխանեն այս խաղաղարար ձայներուն: Յայտնութիւն Եղբայրացիութիւն հեղինակը, որուն համբաւը ընդհանուր եղաւ քրիստոնեաներուն մէջ, կ'աղաղարարէ վախճանը կայսրութեան. «Արիւտի կորնչի՛ս դուն, ո՛վ արծիւ, և պիտի անհետանան քու սոսկալի թեւերդ ու անիծեալ թևակներդ, ժանտ գլուխներդ ու զարնիլի մազիւններդ, և ամբողջ չարաշուք մարմինդ, որպէս զի չունչ առնէ երկիրը, բռնապետութենէ ազատելով ողևորուի և վերսկսի յուսալ իր արարչին արդարութեան ու գթութեան վրայ»: Շուրջ Բ. դարուն կէսերը քրիստոնեայ Սիրիլլային անէծքները նուազ բուն չեն. «Ո՛վ Հոռոմ, ի՛նչպէս պիտի արտասուես, ո՛վ զոռոգ թագուհի, դուստրդ երէց Լատինոսի, պիտի իյնա՛ս դուն՝ երբեք չվերականգնելու համար, պիտի անհետի փռօքը քու գերազանց արծիւներու լէզէններուդ: Ո՛ւր պիտի ըլլայ ուժդ, ո՞րը պիտի ըլլայ դաշնակիցդ այն ժողովուրդներու մէջէն՝ զորս յիմարութիւններուդ ծառայեցուցեր եա»:

Ափրիկէի, Գաղղիոյ և Փոքր Ասիոյ մէջ, հազարամեանութեան ծածկոյթին տակ, կը տարածուէին տիեզերական համակիզումի երազները, ու այս շարժումները հնչեալ կը պատճառէին հոռոմեական օստիկանութեան, որ կը կազմակերպէր վերահսկողութիւնը՝ ընդհանուր զարձած այս յեղափոխականութեան: Երբեմն մարտիրոսներու լեզուն, անոնց անթեքելի յամառութիւնը, նեղութեան և մահուան մասին անոնց տրհամարհանքը կը կարծրէր թէ ի յայտ կը բերէին խանգս ու խորհրդաւորութիւնը դաւաճաններու խումբի մը: Այն՝ ինչ որ յստակ է մեզի համար որ կը ճանչնանք անոնց հաւատալիքները, նոյնը չէր հոռոմացի դատաւորներուն հա-

մար՝ որ միայն անյարակցութիւն կը տեսնէին քրիստոնեաներու այս խնթի ու մենթ բարբառնալիքներուն մէջ:

Հարցաքննութեան մը ընթացքին, հռոմայեցի դատաւոր մը կը գրէ. «Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար ասոնցմէ»: Երբեմն դատաւոր մը հարցաքննութիւն կը կատարէ՝ գաղտնի լեզու ունեցող այս ազանգի մասին բաներ մը սորվելու բուն փափաքով: Մերթ ամբաստանեալները կը խօսին Բաբելոնի ու Երուսաղէմի վրայ և այս անուններով բոլորովին ուրիշ բան ըսել կ'ուզեն. անոնց մէջ անդադար հարց կայ հանդերձեալ կեանքի (ա՛յն աստիճան օտար գաղափար մը հեթանոսներուն համար), դատաստանի, յաւիտենական պատիժի մասին, որ դատաւորները յոխորտանք մը ու հեղինակ մը կը տեսնեն հոն: Պողիկարպոս եպիսկոպոսը Զմիւռնիոյ մէջ կ'ըսէ. «Դուն կը սպառնաս ինծի կրակով մը, որ ժամ մը կը վառի ու կը մարի իսկոյն: Դուն կ'անգիտանա՞ս արդար դատաստանի ու յաւիտենական պատիժին կրակը, որ վերապահուած է ամբարիշտներուն»: Կարկեղոնի մէջ Սատուրոս կը պոռայ ամբոխին. «Դատաստանին օրը մեզ լաւ ճանչնալու համար լա՛ւ գիտեցէք մեր դէմքերը»: ու երբ Պրոկուրորի օթեակին տակէն շարան շարան կ'անցնէին դատապարտեալները՝ Դուն մեզ կը դատես, կ'ըսէին անոնք, Աստուած ալ քեզ պիտի դատէ»: Երբեմն անոնք կը համարձակէին իրենց բերնէն փախցնել բուն խօսքեր ու կ'ընէին խիղախ զորքեր: Մատաղատի կոյսը, սրբուհին Եւլալիա, Տարագոնի մէջ կը թքնէ երեսը ատենակալին. նոյն բանը կ'ընէ Պարսկաստանի Պէյթ-Կաթուբա աւանին Յովսէփ քահանան: Հռչակաւոր Կիպրիանոս եպիսկոպոս խօսք կ'ուղղէ Դեմետրիանոս անթիւպատին ու կ'ըսէ աւնոր. «Եթէ ես կը լռեմ ամբարիշտ ձայնիդ ու ընդդէմ Աստուծոյ բրած լուտանքներուդ առջև՝ անո՛ր համար է որ Տէրը մեզի կը հրամայէ սրտերնուս մէջ պահել սուրբ ճշմարտութիւնը ու դայն նշուակ չընել չուններու և խողերու թշնամանքին»:

Դոմիտիանոս, «Քրեստոս»ի ապագայ թագաւորութեան մասին խօսուելը լսած ըլլալով՝ կը կոտկածէր թէ ան դաւադիր մը և մրցակից մըն էր իրեն: Դիոկղետիա-

նոսի տառն զեռ կը մնար արհամարհան-
քը. մարտիրոս մը կը պատասխանէ իրեն
եղած հարցաքննութեան. «Անո՛նք միայն
կրնան իրենք զիրենք հաւատարիմ ու
նուիրուած ցուցնել զերազոյն թագաւո-
րին՝ որոնք կը կատարեն Անոր պատուե-
րները»: — «Ո՞ր թագաւորի մասին կը խօ-
սիս զուն», կը հարցնէ տառնակալը: Հե-
թանոսներու դատումով՝ այս բոլոր ծած-
կարանութիւնը (jargon) ճարպկութիւնն է
մարդոց, որոնց զոյութիւնը միին է և
կասկածելի: Ասկէ զատ՝ կայսեր հանդէպ
իրենց հաւատարմութեան և անձնութեա-
նեան յայտարարութիւններն ալ պէտք էր
որ ենթարկուէին իրողութիւններու փոր-
ձին: «Դուն կ'օգտուիս հոռմէական օրէնք-
ներէն, ուրեմն, պա՛րտիս սիրել մեր իշ-
խանները» կ'ըսուի Ալալիոս եպիսկոպո-
սին: «Ո՞վ ուրեմն, կը յարէ ան, քրիս-
տոնեաներուն չափ կը սիրէ կայսրը. մենք
ամէն օր անոր համար կ'աղօթենք, խըն-
դրելով Աստուծմէ որ երկայն կեանք մը,
արդար կառավարութիւն մը, և խաղաղ
իշխանութիւն մը տայ անոր. մենք կ'ա-
ղօթենք նաեւ զինուորներու փրկութեան,
կայսրութեան ու աշխարհի պահպանումին
համար»: — Կը զոյգեմ քեզ այս զգա-
ցումներուդ համար, բայց օրպէսզի կայսրը
զիւնայ անոնց անկեղծութիւնը՝ մեզ հետ
զոհ մ'ըրէ անոր: Այս աղօթքները զոր
ամէն առթիւ կը յիշեն քրիստոնեաները
իրր անժխտելի ապացոյց իրենց հաւա-
տարմութեան, հեթանոսներու աչքին հայ-
հոյանքէ մը և տարածայնութենէ մը ա-
ւելի տարրեր բան չէին երևեր: Յիւսիս,
հեթանոսաց տեսակէտով, նոյն ինքն կայ-
սեր ուղղեալ աղօթքէն շատ աւելի նուազ
բան մըն էր կայսեր համար աղօթքը:
Բարերախտարար կանուխէն զանազանու-
թիւնը հաստատուեցաւ զործնականօրէն:
«Ան, կը գրէ Պլինոս Տրայանոսին, յար-
մար գատեցի ազատ արձակել զանոնք՝
որ կարգացին աստուածներուն և խուճկով
ու զինով աղերսելին քու պատկերով»:

Այսպէս, քրիստոնէից զէ՛մ կը դառ-
նան բոլոր բողոքները: Իրենց հաւատքին
համար մահուան ենթարկուելու անոնց յօ-
ժարութիւնը, առանց ընդլզուծի փորձ
մ'ընելու, առանց զէնքի զիմելու իրենց
զահիճներուն զէ՛մ, անոնց համար արդա-

րացում չէր համարուեր նոյնիսկ: Ինչ որ
մեղի համար հերոսութիւն է, հեթանոս-
ներու տեսակէտով յիմարութիւն էր միայն:
Լուկիանոս շաղիազփի մը ճոռմարանու-
թենէն աւելի բան չի նշմարեր Իգնատիոս
եպիսկոպոսի վեհմ լեզուին մէջ: Աւելի նե-
րողամիտները յօխորտանք մը կը տեսնեն
մարտիրոսութեան մէջ. Պլինոս անթեքելի
յամագութիւն կ'անուանէ զայն. Եպիկ-
տէտ՝ խիստ մոլեռանդութիւն մը. Մար-
կոս Ալալիոս՝ հակառակութեան կանխա-
կալ ողի մը՝ խառնուած ողբերգական վե-
սութեամբ ու թատերական ցուցարարու-
թեամբ: Հանրային կարծիքը սկեպտիկ ու
ծաղրական կ'երևի ընդհանրապէս մարտի-
րոսներու նկատմամբ. երբեմն կ'ապշի ան,
կամ պահ մը կ'արգահատի, բայց զէնքե-
րը վար չի դնել:

Եթէ աս ա՛յսպէս է, անոր համար է
որ անոր լատին կամ հելլէն նորբամու-
թիւնը կը զոլուշացնէ զայն շատ հաւատ
ընծայելէ քրիստոնեաներու հանդիսաւոր
բողոքներուն: Ան կը կռահէ թէ անոնցմէ
պետութեան և երկրաւոր ընկերութեան
անվերապահ յարում մը չի հետեւիր: Այդ
յոռի ընկերութիւնը պէտք է անհետի օր
մը, ու մօտ է այդ օրը: Հաստատեալ իշ-
խանութեանց հանդէպ քրիստոնէից հնա-
զանդութիւնը ուրիշ բան չէ ուրեմն, բայց
եթէ առժամեայ յարում մը միայն դա-
տապարտեալ ուժիմի մը: Իրականին մէջ
հաւատացեալը քրիստոսին կը պատկանի
և ոչ թէ պետութեան. քաղաքական վար-
չութենէն աւելի հեռուն կը նայի ան, և
մտածութեամբ ու յոյսով կ'ապրի գաղա-
փարական թագաւորութեան մէջ որ զայն
կ'ազատէ հոռմէական հայրենիքէն: Հլու
հպատակ, շիտակ հարկավճար, ան ենթա-
կայ է օրէնքին. բայց ազատ կը մնայ իր
հոգին, որ կայսրութեան անձկագիծ շըր-
ջանակէն խոյս կուտայ, ու առաջուց կը
ընակի Աստուծոյ քաղաքին մէջ, որ սահ-
ման չունի բնաւ: Ահա այս բանն է որ
Բ. դարու սկիզբէն ի վեր յատակօրէն կը
յայտադրէ թուղք առ Դիոգենէսի հեղինակը.
«Քրիստոնեաները, կ'ըսէ ան, ուրիշ մար-
դերէ իրենք զիրենք չեն գատեր ոչ երկ-
րամասով, ոչ լեզուով, ոչ ալ արտաքին
սովորութիւններով. սակայն անոնք ամէ-
նուն աչքին առջև կը վարեն տեսակ մը

զմայլելի կեանք, որ հրուշակեք մըն է ինքնին: Անոնցմէ իւրաքանչիւրը իր հայրենիքին մէջ կը բնակի, բայց այնպէս՝ որպէս թէ անցորդներ միայն ըլլային հոնկէ. անոնք մօտենակից կ'ըլլան ամէն բանի՝ իրրեւ քաղաքացիներ. անոնք կը տեղան ամէնուհեմ՝ որպէս օտարականներ: Տարաշխարհ մը չկայ բնաւ որ իրենց համար հայրենիք չըլլայ, հայրենիք մը չկայ երբեք, որ օտար չըլլայ անոնց: Տերտուղիանոս աւելի խիստ կերպով պիտի ըսէ նոյն բանը. «Մեզի քրիստոնեաներու համար հանրապետութենէն աւելի օտար բան չկայ: Մենք մէկ հանրապետութիւն կը ճանչնանք, և այն՝ բոլոր մարդերուն է, աշխարհինը:»

Երբ կը խօսէին ու կը զրէին աշխարհ յատկութեամբ՝ պէտք էր սպասել թէ կը հասկնուէին: Քրիստոնեաներէն շատերը, անտարակոյս, կը խորհէին ու կ'որոտայայտուէին գրեթէ այն բառերով զորս վերեւ տեսանք: Նաեւ՝ հակառակ պետերուն խոհեմութեան ու աշակերտներուն հնազանդութեան, այնքան անկեղծօրէն հռչակուած ու զործադրուած օրինապահութիւնը միայն քօղարկել կրնար հարկաւոր ապահարզանը՝ իտէալ քրիստոնէի և հին ըմբռնումներու միջև, Կեսարի և Քրիստոսի երկու քաղաքներուն միջև: Կայսրերու աստուածացումը այնքան անխորհուրդ կը դառնար որ նոյնքան անկարելի էր ամենեւին հնազանդիլ Տրայանոսի, Անտոնինոսի ու Ալրիանոսի, որքան Ներոնի, Դոմիտիանոսի կամ Կոմոդոսի յաւակնութիւններուն: Աստուածացեալ կայսրը, իմաստուն կամ խելագար, պաշտօնիլ կը պահանջէր, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ ամբարշտութիւն ու հայհոյանք. կը պահանջէր կռապաշտական պաշտամունք մը, զոր Յիսուսին միայն կը վերապահէին քրիստոնեաները: Արդ, կայսրը կը շքուէր Յիսուս Քրիստոսի սեպհական միեւնոյն «Որդի Աստուծոյ» և «Փրկիչ» տիտղոսներով. բառի կամ խօսքի հանդիտութիւնները կը ծանրացնէին զայթակղութիւնը, և սիկզբէն իսկ հեթանոս կայսրը կը նրկատուէր որպէս Մատանի երկրաւոր երեւումը, և կռապաշտ պետութիւնը՝ իբր անհաշտ թշնամի Սուրբերու եկեղեցիին:

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՏԻԵՋԵՐՔԸ

ՍԻՈՆ աշխարհիկ գիտութեամբ չի գրադիր: Բայց անոնց հստակ՝ որոնք նիւթապաշտութեան միջնաւանդէն կը շրջուին ու կ'ընդարմանան, մեծ գիտականներու կարծիքները օգտակար կրնան ըլլալ, իմաստասիրական և երբեմն ալ կրօնական-վարդապետական խնդիրներու շուրջը ստանալով իրենց տեսակետը:

Հասարակական աշխարհիկ գիտականներու կարծիքներով չի որ պիտի ամրացնեն խաւիսին իրենց հաւատքին. բայց տարբեր շնորհով խօսողներ իրենց բարբառով հասկնալ՝ աղիկ բան է: Մանաւանդ թէ երբ Քրիստոս կը քաղաւոր սիրտն ունի՝ իրեն անհամեմատ պայծառացոյն յոյսով մը կ'երեւին մարդուն անկիւքով աշխարհը:

Հետեւալը հաստատ մըն է Սըր Զիյեն-ի կարեւոր մէկ դասախօսութեան՝ որ Կաթոլիկ համալսարանին մէջ (Անգլիա) խօսուած է եղի, և որ մամուլի մէջ ալ խորհրդածութեանց առարկայ դարձաւ:

S. Վ. Ն.

Իմաստասիրական լայն տեսակէտով մը դիտուած՝ քսաներորդ դարու բնագիտութեան զործը եղած է հաստատել ընդհանուր այն հաւաստումը՝ թէ մենք տակաւին չիման մէջ չենք ծայրագոյն իրականութեան հետ:

Մեր երկիրը աշխարհի շնչին է բաղդատմամբ համայն տիեզերքին՝ որ ի յառաջագոյնէ իսկ կարի հաւանական է թէ ռեւելյուցիոն և նշանակութիւն, զոր կրնայ ունենցած ըլլալ տիեզերքը՝ կը վերանցէ մեր երկրաւոր փորձառութիւնը, և այսպէսով ամբողջօրէն տնտեսական կը մնայ ան մեզի համար:

Ուսողական ըմբռնում մը

Սակայն անհնար չէր որ կարգ մը ըստուերական նշմարքներ մեզի թելադրէին զոյութիւնը առարկաներու և զործողութիւններու:

Արդարեւ բնութիւնը ընտանի կ'երեւի զուտ-ուսողութեան կանոններուն, այն կերպով՝ ինչ կերպով որ այդ կանոնները